Dr.Endes Mihály:

A tiszai Alföld denevérfaunájának vizsgálata

A Magyarország területének mintegy harmadát kitevő tiszai Alföld alacsony fekvése, időskorú erdőkben való szegénysége és a barlangok hiánya miatt sohasem vonzotta a denevérekkel foglalkozó kutatókat. Több-kevesebb joggal úgy tartották, hogy a hegyvidéki erdőkben, településeken, de mindenek fölött a számos sziklaüregben él hazánk e különleges életmódú állatcsoportjának zöme mind a mennyiséget, mind a fajok számát tekintve (még ha figyelembe is vesszük, hogy telelésre határainkon kívüli területről is több faj számos példánya érkezik). Ez tükröződik azután a szakirodalomban, s határolja be egyúttal jelenlegi ismereteinket is.

Magam kereken tíz éve (1978-ban) kezdtem a denevérfaunisztikai munkát a Tiszántúlon, s jóllehet még távoli a tervezett befejezés, több körülmény arra késztetett, hogy az eredmények egy részét már most közreadjam. Ami az egy évtized alatt megfigyelt fajok számát illeti (24-et ismerünk, beleértve az alkalmilag előfordulókat is: Topál, Gy.: 1969. Denevérek. Magyarország állatvilága XXII. 2), 14-et észleltem - többet közülük a tiszai Alföldön először - s ez a hazai fauna 58 %-a. Többségük rendszeres, tehát szaporodik is, némelyek azonban csak ritkaságnak, átvonulónak számítanak.

A vizsgált területen a denevéreket szinte kizárólag templomok padlásain, s helyenként tornyaiban találtam, illetve egyes fajok fatörzsek harkályvájta oduiban, vagy kikorhadt üregeiben telepedtek meg, jóllehet e téren - később szó esik róla - komoly meglepetés is adódott. Számos információt kaptam egyéb épületekről is, ám utánvizsgálva ezeket, csaknem kivétel nélkül régebbi, ma már nem érvényes adatoknak bizonyultak. Az igazán megdöbbentő tény azután a mennyiségi felmérések során került napvilágra. Már tíz évvel ezelőtt is az volt a denevérek utáni kérdezősködésemre adott leggyakoribb válasz, hogy "nemrégen még rengeteg volt", "fürtökben csüngött pár éve" és hasonlók. A legtöbb helyen e válaszok hitelességét bizonyította a talált régi guanótömeg (számos padláson araszos vastagságú rétegben) és a megtalált múmiák. Manapság azonban már csak az összeroppant és szétesett populációk maradványaival találkozhattam (azzal is csak helyenként).

Az állományok lecsökkenése miatt viszont megszünnek a szaporodási közösségek, amelyek pedig ennek az állatcsoportnak egyik legjellegzetesebb életmegnyilvánulásai, fennmaradásának alapvető feltétele. Az okok összetettek és sajnos nem is ismeretesek mind. Joggal feltételezhető a fokozódó vegyszerhasználat miatti táplálékhiány és az állatokra gyakorolt direkt toxikus hatás. A jelenlegi mennyiségi viszonyok ismeretében végzetesnek látszik egy-egy templom tetőborításának cseréje, különösen, ha az a tenyészidőben történik - nem is ritkán - de ugyanez vonatkozik a telelő példányokra is. A torony- és padlásablakok hermetikus lezárása (galambok, csókák ellen) hasonló "eredményhez" vezet, s akkor még nem említettük azt az ellenszenvet és üldözést, amelyet az ember e számára hasznos - s annak aki közelebbről megismeri őket: szeretetre méltó - állatokkal szemben tanúsít. Ma már talán nem szegezik babonából az istállóajtóra, de a tetőfedéskor forrasztólámpával perzselik halálra a fali üregében elrejtőzni próbáló, s a természetvédelem alatt álló összes hazai faj szerencsétlen példányait. Fogy az öreg fákban bővelkedő, nagyobb erdő is. Az okok összetett voltát pedig az jellemzi legjobban, hogy barlangjaink egykori denevér-eldorádói is egyre inkább a minden valószínűség szerint visszavonhatatlan múlt emlékeivé válnak és ez a helyzet jellemző egész földrészünkre!

Megváltozott a denevérek viselkedése is. A nyílt helyeken, gerendákon, falfelületeken függeszkedő, szendergő állatok nagy magasságokban található résekbe, szűk és mély üregekbe húzódtak. Rendkívül éberré, bizalmatlanná váltak, hangjukat is alig hallatják, tartózkodóhelyüket akár naponta cserélgetik. Fokozódott a fajok közötti agresszív viselkedés mértéke is. Mindez újabb akadálya lehet a párkeresésnek és az utódnevelésnek.

Egy esetben azonban - bizonyára csupán szabályt erősítő kivételként - az elmondottakkal ellenkező tényekkel is

találkoztam. Kutatóútjaim egyike, 1986 június 2-án Geszt községbe vezetett, s a református templom padlásán a tiszai Alföld denevérfaunáját illetően a legváratlanabb és talán a legjelentősebb felfedezés jutott osztályrészemül. Itt találtam ugyanis hazánk két ritka, csaknem kizárólag hegyekhez, sőt barlangokhoz kötődő denevérfajának jelentős nagyságú, együttélő állományát. Számos körülmény együttes meglétének eredményeként lehetséges ez. A padlást fedő és résmentesen záródó bádoglemez burkolat több évtizede érintetlen és remélhetőleg az is marad. Az ajtónyílás legnagyobb része elfalazott, s csak szűk nyílás szolgál a ki- és berepülésre. Mindez barlangihoz hasonló fény- és légáramlási viszonyokat, valamint mikroklímát feltételez, és bár adatokkal nem rendelkezünk, de az állatok számára nagy valószínűséggel a viszonylag közeli (max. 40 km) bihari hegyek szolgálnak telelőhelyül, miután az Északi-Középhegység barlangjai ennek többszörös távolságára esnek. A helybéli lelkész rendkívül megértő hozzáállásának is köszönhetően azonnal megindított akció eredményeként ez az élőhely ma már védett, s izgalommal figyelhetjük e ma még paradicsomi állapotokat tükröző kis szíget sorsát.

E szerencsés kivételt leszámítva mit tehetünk? Hallhatunk és olvashatunk arról, hogy határainkon túl sokfelé foglalkoznak ládák felszerelésével, denevértornyok építésével, egyszóval a mesterséges visszatelepítés lehetőségével. Az említett körülmények ismeretében tudomásul kell vennünk, hogy hazai viszonyaink között is csak ez jelentheti az egyedüli reményt. Csak késlekednünk nem szabad!

A továbbiakban röviden ismertetem az általam észlelt fajok előfordulási adatait, s a velük kapcsolatos egyéb, érdeklődésre számot tartó megfigyeléseimet. A mennyiségi és elterjedési viszonyok részletes elemzését más alkalommal tervezem közreadni.

Nagy patkósorrú-denevér (Rhinolophus ferrumequinum).
Geszt, református templom: 200 példányból álló szaporodási közösség. Több elhullott példány a budapesti Természettudományi Múzeum Állattára gyűjteményének átadva.

Csonkafülü denevér (Myotis emarginatus).
A nálunk barlangot kedvelő állatként ismert fajnak az előző lelőhelyen kb. 100 példánya él és szaporodik. A két faj elkülönül egymástól.

Közönséges denevér (Myotis myotis).
E zömmel hegyvidéki faj egyetlen, feltehetően vonulása során elhullott példánya Tiszafüreden került elő 1978 telén.

Hegyesorrú denevér (Myotis oxygnathus).
Jellegzetes alföldi faj. Rendkívül érzékeny a zavarásra, ezért ennek a megfogyatkozása a legnagyobb mértékű.

Tavi denevér (Myotis dasycneme).
Egy hím került elő Tiszacsegén, templompadláson, 1987 szeptemberében. Vidékünkön csak a Tisza mentéről ismeretes, de jelen adata is csupán a harmadik előfordulási pont.

Kései denevér (Eptesicus serotinus).
A tiszai Alföldön jelenleg ez a leggyakoribb. Ehhez agreszszív viselkedésmódja is minden bizonnyal hozzájárul, miután a szűkűlő életlehetőségek közepette a fajok közötti konkurrenciaharcban felül tud kerekedni.

Északi denevér (Eptesicus nilssoni).
A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Állattani tanszékének gyűjteményében határoztam meg egy ott, helyben, 1936 október 17-én begyűjtött hímet (Ltsz. 51., 10/V.134), amely eddig tévesen fehértorkú denevér (Vespertilio murinus) név alatt szerepelt. Eddig csak a Bükkből volt ismeretes, s valószínűleg kevéssé ismert vonulása során került kézre.

Fehértorkú denevér (Vespertilio murinus).
Hazánkban a hegyi erdők állata. Ritka faj, amelynek szaporodása nálunk nincs bizonyítva. Ugyanakkor a vonulási és telelési adatok száma gyarapszik. Tiszafüreden 1984 május 10-én került kézre egy élő példánya, amelyet csak sajnálatos pusz-

tulása után sikerült megszereznem, s a budapesti Természettudományi Múzeum Állattárának átadnom.
Palkonyán 1985 július 20-án gyűjtött gyöngybagoly köpetből került elő maradványa (koponya is). Ezúton köszönöm meg Topál Györgynek a múzeumi összehasonlító anyag rendelkezésre bocsátását!

Korai denevér (Nyctalus noctula).
Helyenként, facsoportokban figyeltem meg oduban élő kis populációit. A Körösvidéken (bihari nagy erdők közelsége?) templomokban többfelé találtam elpusztulva feltehetően telelő példányait.

Szőröskarú denevér (Nyctalus leisleri).
Erdőben élő faj. A tiszai Alföldön ritka. Vonulásának körülményei nem kellően ismertek, s így a Tiszaörvényen, 1980 május 10-én észlelt állat előfordulási viszonyai sem tisztázhatóak biztosan.

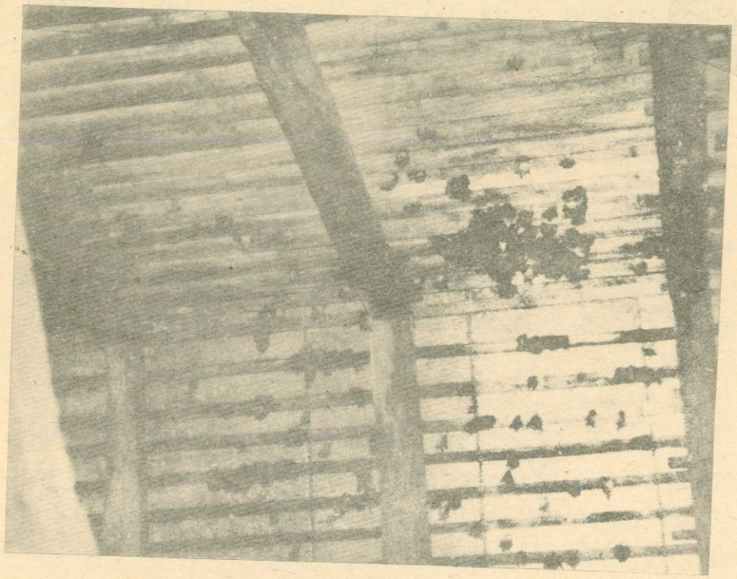
Törpedenevér (Pipistrellus pipistrellus).
Sokfelé észleltem, de csak egy, esetleg néhány példányát, s így ez is ritkának tekinthető.

Durvavitorlájú denevér (Pipistrellus nathusii).
Ritkább és inkább alföldi előfordulásúként tartja számon a szakirodalom. Tiszafüreden (1985 október 5.) élő, Tiszacsegén (1987 szeptember 12) elhullott példánya került elő.

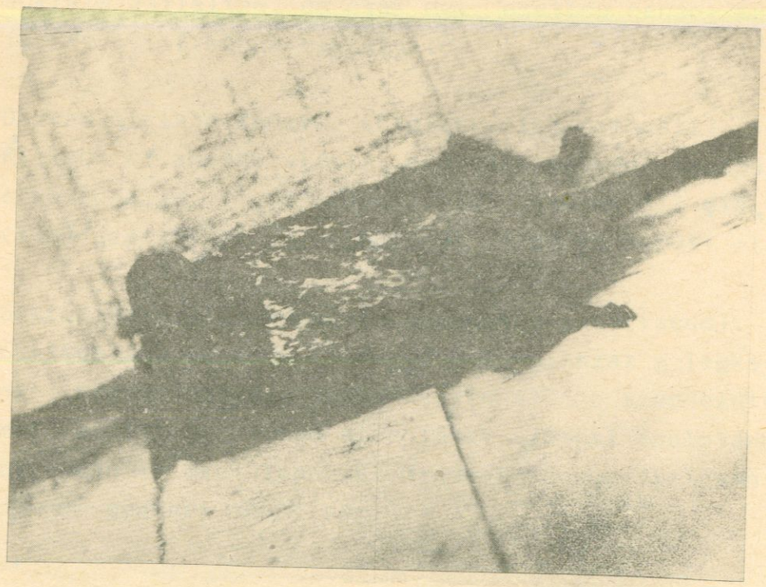
Szürke hosszúfülű-denevér (Plecotus austriacus).
Euritopiája ennek a legnagyobb fokú, azaz a legkevésbé igényes környezetével szemben (ellenállóbb szervezetű?). Kis termete miatt könnyebben elrejtőzik. Zömmel épületekben, olykor faoduban is megtelepszik. Mindenfelé egyenletesen elterjedt, de nem gyakori sehol sem.

Hosszúszárnyú denevér (Miniopterus schreibersi).
Barlangi, tehát hegyi faj, amelynek elgyengült példánya minden bizonnyal vonulásán került elő Tiszafüreden 1981 szeptember 20-án.

- . -

A gesztí denevértelep /Fotó: Endes Melinda/

Fehéstorkú denevér Tiszafüreden /Fotó: Endes M./

Molnár Attila, Szilágyi Gábor, Toldi Ottó:

A Bélmegyeri Kutatótábor jelentése - 1986.

1986 július 16 és 25 között szervezett táborunk helyszíne Békés megyében, Bélmegyer falutól északra, Fás-pusztán, a Szolga-erdő nagy tisztásán volt. Önellátó jellegű táborunkat a következő célok vezérelték:

1./ A védetté helyezés alatt álló területen minél teljesebb florisztikai és faunisztikai feltárást végezni. Ehhez nyilvánvalóan kevés egyszeri tábor szervezése.

2./ Az 1./ pontban elvégzett munka alapján az értékesebb, koncentráltabb védelmi munkát igénylő területek behatárolása.

3./ A terepbejárások alkalmával szembetűnő emberi hatások elemzése. A területen később szükséges gazdálkodási formákkal és természetvédelmi kezeléssel kapcsolatos javaslatok megtétele.

Ezek a feladatok olyan viszgálatokat igényeltek, melyeket elsősorban egyes taxonok "specialistái" láthatnak jól el. Ezek figyelembevételével szerveztük táborunkat a Kossuth Lajos Tudományegyetem biológiaszakos hallgatói közül. Szakmai segítségnyújtást az egyetem Biológiai Intézetének tanszékei, társadalmi támogatást a Békés Megyei Tanács V.B. Környezet és Természetvédelmi Titkára, Boross László adtak. Szívességüket ezúton is köszönjük!

Eredményeink tárgyalása taxon szerint vett szekciónként látszik legcélszerűbbnek.

Lychenológiai-bryológiai csoport

A begyűjtött anyag feldolgozása még nem fejeződött be, bár a zuzmók többsége már meghatározott. Néhány meglepetés azonban még várható. Körülbelül 60 epifiton és 10 talajlakó zuzmófaj került begyűjtésre. Összehasonlítva: a Hortobágyon és Újszentmargitai- és az Ohati-erdőkből, valamint Újszentmargita és Nagyiván körüli szikesekről 61 faj ismert (lásd The Flora of